

דף - ט"ח 7-8
(197)

1. ב. קורצווייל "הקדמה לספר המעשים" (מסות על סיפורי ש"י עגנון עמ' 85-74)
2. מוטיב זה מופיע הרבה בסיפורי "ספר המעשים" ונידון בהרחבה ע"י נ. רוטנשטרייך במסות "הווית הזמן בספר המעשים" (לעגנון שי, דברים על הסופר וספריו, עמ' 265-279)
3. הכיטוי בשמיכה מסמל כאן את המעבר אל המות, ועיין גם בעמ' 228: "לחשו לי, הגבה את השמיכה --- ידעתי שאם אני מגביה את השמיכה ונרתנה על ראשי יכולנו ליכנס בו לעולם אחר כהרף עיין".

יהודית צוויק

הפונקציה של המיליות בסגנונו של עגנון

אלא סובסטנץ לעצמו. בכך, בעיקר, טמון סוד האורגניות הגדולה של יצירת עגנון, שכן מכאן יוצאות ולכאן חוזרות בסופו של דבר כל הסוגיות הכרוכות בה, כשהן אחוזות בתוקף כך זו בזו וגוררות זו את זו בשרשרת כיאות ליצירה שהיא מעשה מקשה.

ואם במלים ככלל הדברים אמורים, הרי ניתן להמחיש ולהדגים זאת ביתר נוחות אם ננסה להציץ אל תוך עולמה של יצירת עגנון מנקודת התצפית של המיליות, שכן יש בכך משום צמצום הקפו של העיון, ויותר מכן - אין להתעלם מן העובדה כי המיליות הן הן האלמנט הסטרוקטורלי האימננטי של הטקסטורה. אם תרצה הרי נכון לומר בהכללה כי רשת המיליות של היצירה אוצרת בתוכה את "מעשה הסיפור" בקוריהיסוד שלו: עגנון עצמו מדגים ב"בחנותו של מר לובלין" כיצד ניתן להפוך את העיון ברשימת-מגוייה-טלפון מכלל "הרהורי-שמות" לכלל תולדות (ההטעמה שלי - י.צ.) של "הרהורי-משפחות" על דרך - "נתתי את לבי לחקור איזו משפחה ראשונה היא לשם זה ומאיה טעם נקראה בשם זה ומהיכן באה לעירנו ומאיזה טבח - - ובדורו של מי - -" (ההטעמה שלי - י.צ.)⁵

ואם תרצה, הרי נכון גם לומר בהכללה כי ברשת המיליות אצורה רוח הספור, אצורה נעימתו הממצה אותו באחת.

בלא לעשות מיון פנימי של המיליות⁶ גם בלי

בכונתי להציע בזה סקיצה ראשונית-כוללנית של עיון באספקטים הסגנוניים אותם מפיק עגנון מן המיליות, כשהוא עושה בהן שימוש מחושב וקפדני, כיאות למי שכל "מעשה הספר שלו מגוי ספור ושקולי", למי שנמנה על אלה "שאינם סוכריים שצרופי מלים קרוי סגנון"² ו"יודע למצות כוחה וגבורתה של כל תיבה בזמן שהתיבה עומדת במקומה"³, שכן מקובל עליו על עגנון ש"פעמים מתגלים הדברים לסופר בלשונם ופעמים במראה בלבד, וצריך הוא הסופר להתייגע הרבה עד שמוצא את המלים הראויות להם, ולבסוף כשהוא סבור שמצא את המלים הראויות, מראים לו מלים אחרות נאות מהן. ואילולא שמרחמים עליו מן השמים לא היה לדבר טוף. אם הוא שוטה סבור שמצא את המלה הנכונה, ואם חכם הוא יודע שלא נתגלו המלים הנכונות אלא בתורה כנביאים ובכתובים, ויותר שהסופר מושל בשלון הקודש, נפשו עליו תשתוחח, שמא פגם חס ושלום בתיבה אחת". ובהמשך: " - ובלשון הקודש כל מלה צריכה כוונה יתירה וביותר חבור המלים וסדר עמידתן" (ההטעמה שלי - י.צ.)⁴

לצורך ענייננו נטעים ונאמר כי "כל מלה דוקא" לגבי יצירתו של עגנון, משמעו שגם במבנה הגדול של היצירה נשמר מעמדן של המלה הכודדת ושל יהידת-התחביר הקטנה כיהידות-יסוד עד שניתן לראות בה ביצירת עגנון דוגמא מובהקת של "איקונין מילולי", של "התרחושות בלשון", כשזו, הלשון, אינה אמצעי שקוף בלבד

לעשות הבחנה בין טיפוסי יצירות ואפילו לא בין טפסי טקסטים (לשון מדברת, מצירת, מזדווחת וכיוצא באלה) אפתח בהכללה ואמר כי המליות הן המביאות אתן אל היצירה הכתובה את המרכיב הקולי⁸ את האלמנט של שיווה ושל דיבור. שכן המליות הן המעמידות את הוראות הניגון המפורשנות בטקסט; הן המתוות את המהלך המילודי של הדברים ואת העוצמה הקולית שלהם (אספקטים שעגנון מרבה לתת עליהם את הדעת!).

אם להמחיש בעזרת דוגמאות הרי:

"את הדרשה שכחתי, את מלות החבור ואת הניגון אני זוכר"⁹

"במיטב חלומותי לא הייתי מעין לחלום חלום טוב שכזה, אבוא, יקירתי, אבוא, ודאי גואבוא. אין כל ספק שאבוא" (ההטעמות שלי - י.צ.)¹⁰

ראה לענין זה הניגון של "ראשית-שנית"; "בנעימה של מושלי משלים"¹¹ וראה גם "הרבסט הכיר את מעשה האחים ולא מצא שהוסיף עליו שכרסון חוץ מנעימותו, שסיפר כאדם הקורא סיפורי קדושים"¹²

את הפוטנציאל המוסיקלי של מלילות כ-מפני, ש, אילי, שמא, אבל, לשם וכיוצא באלה, מנצל עגנון גם על ידי כך שהוא מבודד אותן ומבליט אותן מתוך המשפט בעזרת שלוש נקודות (...). והופך אותן למעין סימן מוסכם או מושג שובאים להסגיר באחת את טיבו של ניגון ויותר מכך - את טיבו של הלך-הדבור.

ראה לדוגמא:

- אמר קורץ, לחיים רבי גדליה, יהי רצון ...
אמר לייבוש, ש... ש... ש...¹³

-אלא מפני... אלא זה אפשר לפרשו במש"ל¹⁴

-אמרה לוטה, אבל... נפילתי לתוך דבריה ואמרתי לה, ממי למדת מלה זו? מלה זו בעלי חזטה אומרים אותה, שאם אומרים מלה מיד חזורים ואומרים אבל - - -"¹⁵

- איז קץ לכל מיני שמא שהחרידו את לב הזקן"¹⁶
בזקשר לסוגית-הניגון הכרוכה ב"תיפקוד" המיליות יש מקום לרמוז כאן בלבד לסוגיה נכבדה העולה מתוך יצירת-עגנון: סוגית-האורטוגומיה של המלה הבודדת בתוך הרצף של המשפט, או ליתר דיוק, בתוך הניגון הרוחף של המשפט או הפריודה. סוגיה המוליכה אל ענין הקונטרפונקט שבין המשמעות האימננטית של הדברים לבין הניגון ה"יצוני" שלהם.

ראה לדוגמא ענין מורת-רוחו של יעקב יוסף מכנו בכורו שהציבור בשוק גמר עליו את ההלל: " - וכשהוא מגיד לפני אביו את הסוגיא מגיד בקול ובנעימה, דומה כאילו כוכש את כל הסוגיא, ובאמת אינו אלא גנרר אחר כל הניגון, כאותם החזנים שמסללים בתפילה בלא שיודעים פירוש המילות. כל זמן שהניגון מוליך את הסוגיא נדמה שמבין את הסוגיא, הפסיק את הניגון נתערערה כל הסוגיא בפניו"¹⁷

כך מתאר, כנגד זאת, עגנון את קסם דבורו של ברל כצנלסון: "וכהתלהבותו הכבושה כך קולו המתוק המהיר. שמלה רודפת מלה ואף על פי כן כל מלה שלימה וברורה"¹⁸ ואם הדגמתי קודם לכן שימוש במליות שיש בו כדי להגביה את הקול, מן הראוי להטעים בסמוך על חתירתו של עגנון אל מדת-ההשתוות כרוכה בשאיפה אל שווי-הקול, מדה שניתן להשיגה על ידי שמוש פדני והסכני במליות, עד לידי ויתור והשמטה.

ניתן לעמוד על דרכו זאת של עגנון תוך שאנו עושים בעקבותיו את הדרך מנוסה לנוסה של יצירותיו. דאם בתוך סינכרוני - מענין לתת את הדעת על טיב-הזדקקות למליות ועל מידת-הזדקקות להן בתחוסי-השאלה. וכאן עלי להעיר שאין עיון זה מתמצה בתחום השאלות הרטרוריות שעגנון נזקק להן לא מעט. שכן ענין לנו כאן בסוגיה מניסיון נכבד המוצאת את ביטויה לא אחת ביצירת-עגנון - סוגית עמידת-השאלה של האדם בעולם. בלא להציג סוגיה זו במלוא הקפה נעיר כאן רק מספר הערות שאין בהן כדי להרחיק אותנו יותר מדי מן הנושא שלפנינו: עמידת-השאלה היא חלק בלתי נפרד מתפיסת-עולמו של עגנון, יש בה כדי להסגיר את טיב זיקתו של האדם אל הסוכב ואל עצמו, יש בה כדי לבחון את טיב - הקשב שלו, או למוד את עומק התמיהה שלו. דברים מאלפים בענין זה ראה ב"לאחר הסעודה": "קשה היא התמיהה לפי שהיא באה בלי מלים, שמרוב התמיהה לשוננו של אדם דוממת וכל מלה נכבשת ובעצרת בפה. אילו היו מלים בפיו היה שואל והיו משיבים לו, שמלים מביאות לידי מלים, ואילו מי שהכחו התמהו אין לו מלה בפיו מחמת התמיהה. דבר שיש לו מלים אתה יכול לפטרו במלים, דבר שאין לו מלים אין אתה יכול לפטרו במלים"²¹

ראה לענין זה גם דבריו המעניינים של התינוק החולה ב"אורח נטה ללון": עד שלא שאלת ידעתי, מששאלת שכחתי"²²

ועוד לענין זה: "חזר רבינו והשקיף עלי ואמר, מה שאלתו לראות ביקש עד היכו חשוכה שאלתי לפני שפעמים הפה שואל יותר ממה שהלב מבקש לדעת" (המשל והגמשה)²³

ברובד הפרקטי נמצא את עגנון מרבה לתת את הדעת על דרך גלגולם של משפטים מן החיווי אל השאלה ולהפך וזאת בעזרתן של מילות שאלה או באמצעות אינטונציה בלבד: "והתוכי אינו ישן משום שלמד לשון בני אדם. חזרתי על דבריו של הזקן, אלא הוא דרך נתינת טעם אמרם ואני שאלה שאלתי משום שלמד לשון בני אדם?"²⁴

-חזרה פרוטיס ואמרה לבעלה, יודיל יודע אתה מאין אני באה, מכיתו של הרב הקדוש מאפסא אני באה, יודע אתה מה אמר, כך אמר הוא שיחיה. וסיפרה לו כל הדברים"²⁵

וראה גם: "חזרתי על דברי עושה החגורות ואמרתי בלשון שהוא אמר, בתוך הגן תחת העץ. לא דרך לגלוג חזרתי על דבריו ולא דרך שאלה חזרתי על דבריו, אלא כמי ששומע סיפור נאה ומסייע את המספר בתמים שלוש מלים להזכירו היכן הוא עומד"²⁶
ולענין טיב היקפה הנרקמת בין מספר-שומע ראה גם דבריו של הרבסט אל תמרה: "אם שאל אותך אדם דבר אל תשתמשי בדבריו לשאל אותך. - מפני שמתוך כך את מראה לבן ויכרוך שהוא הוא המספיע אם לא על מהשבתך הרי על סגנון דבריו"²⁷

-קוסם לו להרבסט דרך דבורה של האחות הצעירה "שהיה חתוך הדבור שלה צנוע ולא נשמע הימנו סימנו שאלה"²⁸

"ושאל אותו באדם השואל ששאלתו תשובתו, לא מכאן אתה?"²⁹

דברתי עד כאן על הפונקציה הקולית של המליות. נוסף מעתה ונזכיר כי הפונקציה הקולית היא חלק בלתי נפרד מסוגית-הרטרוריקה של היצירה. די לזכור כי מקובל עלינו כי המבנה הסינדרטי יש בו כדי להסגיר את נוכחותו של בעל הקול המדבר ואת טיב מעורבותו בדברים. אלא שאם אמנם אחיותו השולטניות של ה"אני המספר" היא מסימניה המובחיקים של יצירת-עגנון הרי עולה אלינו בצמוד לה ובסמוך גם הרב-קוליות הכרוכה במשחק ההתחפשות של מהימנות-חוסר-מהימנות, המוליך לא אחת אל הקומיות של הניכור וההזרה. ובגם את אלה משיג עגנון לא אחת בעזרת-המליות דווקא, כשהוא מעמיד

בכך חוסר-מעורבות בכליה של מעורבות. כאן מקום להצביע על הזדקקותו הרנוחת של עגנון למליות ככאילו³⁰ אפשר, לכאורה,³¹ באמת; כביכול; וכיוצא באלה שיש בהן כדי ליצור טוה של ריחוק בין המדבר לבין המדובר המצוע כאפשרות היפותטית לבחינתו של הנמען.

ראה לדוגמא: (כל ההטעמות של י.צ.):

-קשה לידיע מה טעם לא היה הירשל ציוני בזמן שדרך בני בעלי בתים טובים להיות ציונים, ובג שמץ פסול מצא בציונות אן בעושיה, אן שלא נתן לבו על צרת האומה או שנתן לבו ואמר לא זה הדרך"³²

-בראשונה היו באים מועטים (לבית החבורה ציון) עכשיו באים הרבה, בראשונה רובם בחורים ועכשיו רובם בעלי זקן ובעלי נשים או שהציונות מתפשטת והולכת או שהבחורים הוקיגו"³³

" - עלה בידי המחבר לתת לפנינו ציור העולם כשטילק הקדוש ברוך הוא כביכול את השגחתו ממנו - - -"³⁴

דוגמא קיצונית היא כמובן ההזדקקות ל"כאילו" בסיום "לפנים מן החומה" - הפכתי את מעשה היום לחלום חזיון לילה, כאילו כל המוצאות אותי עם כת לוויית בחלום היו - - -"³⁵

זאת ועוד, אין להתעלם מן העובדה שעגנון מצליח להעמיד מעין שילוב וצרוף מענין של הסינדרטי והאסינדרטי: בראש ובראשונה נזכיר את סטיותו של עגנון מן הפיסוק הנורמטיבי כשהוא נזקק לנקודה לפני מילית ובכך מפרק כאילו את המשפט ליחידות ריתמיות קצרות עצמאיות. ראה לדוגמא:

-גציל שטיין מלוכש במיטב בגדיו. אבל הוא אינו שמה - - -"³⁶

"יצא למחנה יהודה לשכור לו עגלה ליטע מחר ליפן. אף על פי שהרכבת נוחה הימנה"³⁷

בדוגמאות הבאות משוקעת כבר המלית החוזרת כפזמון בתוך מבנה שהוא אסינדרטי במתכונתו:

"אחר כמה ימים כתב לי אגרת שלום. אחר כמה ימים שאל אותי אימתי יבוא מר אחר כמה ימים כתב לי שמתעסק בהיכור ספר"³⁸

-הרבה בחורים נתקנאו באישי יאנקל והרבה אמהות נתברכו בו. אחר כך נראה שקנאת חברים וברכות אמהותיהם לא היו כדאי. אחר

כך נראה שלא כתחילתו של דבר כך סופו של דבר.³⁹

בדוגמאות האחרונות נגענו בעצם בסוגיה השוובה שנסתפק בצינוח בלבד - סוגית עיצובו של הזמן. נוסף עליה את הדוגמא הבאה שיש בה שילוב של הרצף הכרונולוגי עם הרצף הסיבתי במתכונת שהיא הביכה על עגנון:

"ונזכר (הרבטט) --- שנתכוון להכין מרחץ עם להנריאטה, אלא מחמת עייפותה, מחמת שלא ראתה כל הלילה שינה, מחמת הקטנות, מחמת שקלקלה מעיה בעבבי רוש וויתרה על המרחץ. --- ואילו הוא שהיה נהנה --- לא ניתן לו ליהנות מחמת בני השכונה --- מחמת --- מחמת --- מחמת."⁴⁰

כאן מקום להעיר כי הגבוב של הדוגמאות שלעיל יש בו בעצם כדי הפקיע את המילית כאשר הן מתחומן המסוים (סיבה, זמן, תכלית וכדומה) ולתת ככולן מטעמים של האיחוי והרבוץ שנופך קומי משהו עולה מהם.

המיליות ממלאות תפקיד מרכזי (לא בלעדי אמנם!) בהעמדת הניסוח התבניתי הרווח הרבה ביצירתו של עגנון כשהוא בא לגלגל את חמרי מן המדיום של החיים אל הנדיום של הלשון.

הניסוח התבניתי מעורר את התפעלותו של קלמן החייט מ"הכנסת כלה" הוראה בו מטימבוי של "יבור נאה" "דיבור של חכמה". ראה שם:

"כך משיב רבי יודיל על הזמנתו של קלמן החייט ללון בביתו: 'מה לי רוצה, מה לי איני רוצה, אפילו לא מצאתני בשדה יער בין אילות ושלגים סמוך ללילה ואמרת לי בוא אצלי כלום הייתי מוציא מידך מצוות הכנסת אורחים? שמע קלמן ואמר בלבו, אשרי מי שנולד בכרך, בני כרכים בלבד כל דיבוריהם דבוי חכמה. מלום אדם שכמותי עשוי לומר דבר נאה שכזה. מכאן ואילך עשה אנני כאפרכסות לשמוע כל מה שרבי יודיל מדבר. ואף הוא מתוך שנתחבר לאדם מתוך נעשה לשונו מתוקנת!"⁴¹

עגנון ער לעובדה שקצבה החיים של האדם המודרני ופכתונו, כבר אינם מניחים לו להתפעל התפעלות נאיבית מ"דבור מוטולסלי". דברים מעגינים לענין זה מזומנים לנו בקטע הבא מתוך "שירה":

"יש בשיחותיו של טגליכט כאילו מעתיק מן הלב על הלשון ומסדרם קודם שמוציאם מן

הפה. מי שמתפעל ממנו מתפעל, מי שאינו מתפעל ממנו או אילו היה טגליכט צריך לעשות ספרים ולכתוב מאמרים לא היה פנוי לסלט בלשונו."⁴²

ההעתקה אל תוך הלשון כתחום בינים עצמאי בין הלב והפה היא אחד הנושאים המרכזיים (אם לא המרכזי) בארספואטיקה של עגנון. אך לא כאן כמובן, המקום להרחיב את הדיבור על המחשבות, על המעשים על המלים ולבטי ההתמלמות על שלביה, על השתיות וכל הכרוך בהן. לא נזקקתי כאן גם לסוגיה שיש לה אמנם נגיעה ישירה לנושא שלפנינו, כוונתי לכל הכרוך בהזדקקותו של עגנון ללשון כתובים,⁴³ שכן יתרהוב הדברים מעבר לממדיה של סקיצה חטופה כזו שאני מציעה כאן.

כדי להמחיש משהו את סגירתו של עולם הסיפור עד שאינו חייב לעמוד בקורליציה הדוקה עם רצף ההתרחשויות האוטנטיות בחרתי להציע כאן דוגמאות שוליות לכאורה:

"כדי לתת ריח בין פורענות לפורענות מפסיק אני בין הדברים ועושהם פרקים פרקים, אף על פי שבעל המעשה לא הפסיק חוץ מקריאות אוי ואבוי אל רחום וחנון --- וכן שאר לשונות של צער ובקשת רחמים" - כך פותח הפרק העשירי של "המשל והנמשל".⁴⁴

"שוב בא הפסק מחמת תפקיד שבא לבדוק את הכרטיסים, אבל אני אינני מפסיק, לפי שאין הפסק מן החוץ הפסק מבפנים."⁴⁵

"אחזור לגוף הענין ואחבר את הדברים בויו החיבור, כאילו לא בא בינתם הפסק."⁴⁶

אם לחזור למובאה מ"שירה" העוסקת בסלטו לשונו של טגליכט, נראה לי שניתן לומר בעקבות הסיפא שלה, שדומה בא עגנון להוכיח להם למפקקים, כיצד ניתן לעשות גם ספרים בלשון מעין זו, או ליתר דיוק, כיצד ניתן בכך להטיל על הרקמה הטקסטורלית לשאת את נטל היצירה כולה.

אם לומר כאחת וכלי להרחיב את הדברים, נראה לי שגנון לומר שלאחר הבסינות של ראשית דרכו הספרותית להגיע אל "על-צורה" באמצעות טקסטורה אמפרסיביטיבית כמותה, פונה עגנון אל הטקסטורה הדקורטיבית על קוי המתאר המדויקים שלה, המאזנים ובהירים גם בפיתוליהם ופיתויהם, כשבכך לא מבוססת תרומתן של המיליות.

אם לדבר בלשון ציורית שאובה מעגנון עצמו,⁴⁷

נאמר כי המיליות הן בבחינת התכים המכבצים מרחב הארג כשהם מחברים, מאחים ומעמידים את הרצף של היצירה. בהקף הגדול מזדמנים לנו כאן ה-כפ; ובכך; בקיצור; נחזור לעצמנו - מורשת המבנה הרפוי גוסס מנדלי.

אך מענין הרבה יותר הוא המעקב אחר המוביליות הפנימית הבלתי פוסקת של הטקסט, שעגנון מבקש כאילו לטווח אותו מחוט רצוף אחד.⁴⁸ המושחל אל תוך המיליות המוליכות אותו בפיתולים פיגורטיביים הממלאים את כל חללה של היצירה וסוגרת אותו בתחומה של הלשון.

כדי להמחיש זאת יש לתת את הדעת בקפדנות לתפקידן הסגנוני שלה - אף; אבל; כיוצא בו; כשם ש; לאבי; וכיוצא באלה המחפנות לא אחת במעין קשת סוככת (לגטו) על מעברים ביצירה עד שדומה אינן מותירות חיוץ "חשוף" למציאות החוץ לשונית. ראה לדוגמא תאור חזותו של אברהם יצחק: בקטע המשתרע על שני עמודים כמעט טורח עגנון "לסגור רוחים" במעבר מאבר לאבר בגופו, ואפילו במעבר מחלק פנים למשנהו, על דרך: "שער ראשו --- כיוצא בהן עיניו --- כיוצא בהן ידי" ⁴⁹ "ראה לדוגמא סקירתה של מערכת היחסים שנתיצבה בין בלומה לבין בנימשפחת הורוביץ: --- וכשם שנוהגת בחיבה עם כל אדם כך היא נוהגת עם בלומה --- כיוצא בה בעל הבית --- ואף הירשל-".

או: "צירל עצמה⁵⁰ אינה מתעסקת במכירה אלא מסיחה את הלקוחות. לא כאביה שהיה אומר --- ולא בעלה שהיה טרוד --- ולא כהירשל --- ולא במשרתים-"⁵¹

בהקשר לכך יש להצביע על דרכו של עגנון ללכת בעקבות חז"ל ולפתוח לא אחת משפט ב"ואף הוא" שאינו בא לרבות מישוהו שזוכר קודם לכן. ראה לדוגמא: "ואף הוא (אדם אינצא) עשה לו תיאטרון רבבות."⁵²

פיגורה "מהדקת" שלמיליות גם הן תפקיד בה לא אחת, הוא השרשור על מתכונותיו, השרשור משמש לא אחת מוליך ומקשר בין פרקי היצירה כשהמשפט מטפל של סיום פרק הופך להיות אבר במשפט מחובר הפותח את הפרק הבא:

וכשנכנסתי לעיר כבר קידש היום והגיע ליל פסח. (סיום פרק א')

ליל פסח הגיע ואני הגעתי לעירי. (פתיחת פרק ב')⁵³

השרשור מחבר ומדקדק פריודה לפריודה או משפטים בתוך הפריודה:

גשמע פתאום קול שופר של מוצאי יום כפור וידעתי שיום הכפורים עבר. יום הכפורים עבר ואני לא זזתי ממקומי.⁵⁴

- וידעתי שמר גרסלר חוזר מטיווליו. קראתי ולא ענני.

-מר גרסלר לא ענני ואני שכבתי ונתנמנמתי וישנתי.⁵⁵

-אפורה והדוקה שמלתה של בלומה ברם מי שיש לו עינים - אפורה והדוקה שמלתה של בלומה, אבל לבה של בלומה רווח ונאה.⁵⁶

טיפוס של שרשור מתחום הדיאלוג הוא הדבור ה"נתלה": "וצריכני לומר שאין תענוג לדבר עמה (עם אריאלה). ראשית, --- ושנית, מפני שכל דיבור ודיבור שאתה מוציא מפיך היא נתלת בו, ומכלל דברים שאמרת היא מיחסת לך דברים שלא אמרת ומתוכחת עמן עליהם."⁵⁷

-אמרה איננה, דבר זה תלוי בשאלותיך. אבל עכשיו חוששת אני בראשי ואיני יכולה להאריך בדיבורים. ובכלל...

בכלל מה?

אמרה איננה, טבע משונה יש לך שאתה נתלה בכל דיבור.⁵⁸

תפקיד דומה של ציפוף-היריעה הלשונית והדוקה הקשרים מטיל עגנון על המילית זה (זו).

-מי יודע כמה הייתי שרוי בברלין זו בחדר זה בחשיכה זו באבקזה כשנה זו אלמלא אלמנתו של דוקטור לוי ---⁵⁹

כך שב עגנון ומכנס אל תוך מעגל קדמי אחד את כל המרכיבים שנדונו בהרחבה קודם לכן.

-ותלכתי אצל מר שריט, זה מר שריט שהיה אוהבו של אבא."⁶⁰

-עניית הביאו אותי לידי מבוכה, המבוכה שזו שמערכת את נפשי כל אימת שריבה זו בגלית עלי."⁶¹

בדוגמאות האחרונות מצאנו את עגנון מדחיס אל תוך משפטי-תמורה אינפורמטיבית שלא נודעה לנו קודם לכן.

ההזדקקות ל-זה היא חלק בלתי נפרד מן ה"סגנון המעורב"⁶² של עגנון המתנהל בדרך של פרישה וכינוס על מנת לשוב ולפרוש כשהולית המעבר הוא הסכום⁶³ על מתכונותיו השונות. הטיכום הוא שלב חשוב באמנות הסיפור של עגנון ובפילוסופיה של הסיפור האחוזה בה: כאן מתגלגל החומר מן המציאות אל האמנות על כל הכרוך בכך ובדרגות שונות של טמליות. אך כאן גם מעתק הרצף הכרונולוגי אל חלל של המרחב והופך בכך אוביקט נוח להתכוננות, לעיקן חוזר של בחינה והפקת לקחים.⁶⁴

הפקיד קרוב ל-זה ממלאת גם ה-ש כמילת זיקה, כמילת סיבה ועל הכל כ"מלה ענין".⁶⁵ הממשך לדברים שכבר נאמרו באשר לאלמנט הקולי שמביאות איתן המיליות אל הטקסט הכתוב, יש להטעים את הפונקציה שממלאת ה-ש כשהיא באה לספק מידע שנקלט מפי השמועה, דרך הארון, לצד זה היקלט דרך העין. עגנון נרתן דעתו לא אחת על סגנון זה המרצה הגיונות מפורשים בענינה. בעין בכמה מהם:

קול לספר מה ששומעים מאחרים מלספר מה שרואים בעינים. קל היה לאותו יקן לספר מה ששמע מאחרון מלספר מה שראה בעיניו...⁶⁵

בקטגורי רואה הייתי כל מה שביקשתי לראות גדלתי קצת נתמעטה ראייתי ולא ראיתי אלא מה שהראו לי. עכשיו איני רואה לא את שאני מבקש לראות ולא את שמראין לי. ומהיכן אני יודע (על הקשר שבין רחל וירוחם), קול יוצא מבין הבריות ופעמים שהקול מגיע אצלי...⁶⁶

ראה ב"מעצמי אל עצמי" הסיפור על הצייר שמוצייר בעיניו מה ששמע באוזניו.⁶⁷

וראה גם תהליך מהופך: "לאחר שקרא כל הפרשה (פרשת העקידה) תלה עיניו הביט כנגדו. ראה אפרו של ייחזק כשהוא מוטל..."⁶⁸

בעזרת ה-ש משיג עגנון שילוב פונקציונלי של האפי והדרמטי של מלאות וסכמטיות. ראה לדוגמא: "תורתון" של המשרות ב"פרנזיים" וב"עז הנח"; המעמיד אקספוזיציה מתוחכמת. ראה ציון מקור השמועה בנוסח "אמרה לי הגברת ולצמין";⁶⁸ ראה הלקאתו העצמית של המדת מ"גבעת החול";

"סבור היה תחילה שריקנית היא, שכל ימיה כהגים, שאין לה בעולמה אלא לעגוב על עם עלף ותברו..."⁷⁰

ראה גם: "אותם ימים מה היה מצערו; נועשי הפורשים שפירשו מן ההגנה ועושים על דעת

עצמם בניגוד להבלגה שנתקבלה על המתונים שבישוב, שנתקבלה על חברי הסוכנות, שנתקבלה על חברי ברית שלום שנתקבלה על טובי האנגלים."⁷¹

בכזו אולי לומר כי יש בהן בקומביניציות הלשוניות שנתרקמו סביב המיליות, אלה שהדגמתי עד כאן, כדי לשרת את החפיסה הכוללית המאפיינת את יצירתו של עגנון. נוסף על כך ונזכיר כי תפיסה כוללית זו היא חלק בלתי נפרד מתפיסת עולמו האחדותית-מקיפה של עגנון שלגביה אין סיפור אלא סיפורו של עולם החזון אל סיבת כל הסיבות, ושכבר הועלה על ספר הספרים. כל הסיפורים האחרים, יהיה ענינם אשר יהיה ותהיה מתכונתם אשר תהיה, אינם אלא בבחינת קטע, חלק מן השלם, בבחינת משל לו או פירושו.⁷²

המספר חדור הכרה ורואות כי על "מה חדשות יש בעולם" משיבים מה אספר לך ואין אתה יודע, כלום לא אמרת בתפילה שהרית המחפש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית⁷³, כי "אין ראשית לראשית"⁷⁴, וכי יש מעשה שיש לו סוף⁷⁵ -- כאילו דרכם של מקרים להיות באים מאליהם⁷⁶, "אין מקרה בעולם" ידע שהכל מקיף את הכל וסובב את הכל, ואין בין סובב ומסובב אלא הסיבה הראשונה.⁷⁷

כשהמספר חדור בכל אלה, לא יפלא שמרבה הוא להתלבט (כשהוא מארגן את סיפורו בפרהסיה) בסוגיות היסוד של הסיפורת: בידודו של רצף סופי תוך תיחומם של ראשית וסוף; ברירה פנימית והבחנה בין עיקר לטפל, ואם נחזור אל התחום הפרקטי של השימוש במיליות נראה לי שיש להסמיק לכך את ענין ה"קידומת" הכאה שהוא נוהג להזדקק לה - "מקצת מ... אספר" "מקצת הדברים"⁷⁸ כשכבך מוטעמת אחיזתו של החלק בשלם.

ענין לכאן גם השימוש הרווח - פעמים; לפעמים שיש בהן כדי לבודד סיטואציה מתוך מגוון של אפשרויות יציבות בעין (ראה גם המתכונת "לא -- לא -- אלא"; יש/אן במודולריות שונות).

ה-פעמים/לפעמים משמשות כתחנת ביניים המוליכה מן ההיקף הנרחב של תמונת מצב כללי, אל מעגלה המצומצם הקונקרטי של "פעם אחת" (הדוגמא המובהקת - מהלכה של "אגדת הסופר").

"זה כלל הדברים עכשיו נפרט" - כך מודיע המספר מפורשות ב"לפי הצער השכר"⁷⁹ מהלך

מוצא זה מן החוץ פנימה או מן הכללי אל הפרטי מזומן לנו גם ב"עז הנח": "עצם הענין כך הוא, זה העולם גדול ורחב ידיים וארצות הרבה יש בו, ובכל ארץ וארץ אתה מוצא כרכים ועיירות, בתים וחדרים. יש אדם אחד דר בבתיים הרבה ויש בני אדם הרבה דרים בחדר אחד. ואנחנו נספר מעשה אדם שאין לו לא בית ולא חדר."⁸⁰

בעזרת מילית יוצר עגנון לא אחת את תפארת המעבר. ראה ה"ו" (ואנחנו) של הדוגמא שלמעלה וראה גם:

1. -- אלקים בשמים יושב בשמי מרומו ומשחק עם בניו. הרבה עשיות יש למקום, לבנות עולמות ולהחריבים, להחריב עולמות ולבנותם, ובתוך כך מפנה דעתו כביכול אפילו לחנווני בחנות, אפילו לתינוק בעריסה. אף הירושל אינו עומד בטל, אף על פי כן הוא מפנה דעתו לאותו תינוק.⁸¹ אמרו לא היו ימים נוחים לשיבוש כימים שהכל בהולים היו אחרי הבחור, שהיתה שבוש שומעת חרפתה ואיבה משיבה. אם שבוש זכתה למנוחה ביתו של שמעון נתן נסתלקה הימנו מנוחה. שפרינצה פסיל זוגתו קולנית היתה⁸² השאיפה לתפוס את הדברים בכלותם מגיעה לכלל ביטוי לא רק במהלך ליניארי גינחה מעין זה שהדגמתי בעזרת המובאות האחרונות. אחוז בכך, ועם זאת עניין לעצמו, הוא המהלך שנקודת המוצא שלו היא מעין in medias res כשמשם מתפתל הוא בקו ספירלי או שבלולתי כשהוא מבקש בכך להקיף את הדברים בנשימה אחת כאילו, כשהוא מנסה להפוך את שלביה של ההשתלשלות הכרונולוגית למרכיבים. סמוכים זה לזה המעמידים תמונת מצב.

הדוגמא המאלפת ביותר היא הפתיחה של "עובדיה בעל מום": "מעולם לא התרים עובדיה שואב מים כלפי מעלה, אלא אדרכה, מעין טעם לשבח מצא מום שבו, שאילו היה כשאר כל אדם כלום היה מארס בתולה שמלעיון עליה? עכשיו שבעל מום הוא ובתיאש מלישא אשה והתורה אמר לא טוב היות האדם לבדו מצא כלה מצא טוב. אלא שמרבין אחריו? מרבין אחרי כל בתולה --".

ברוח בדוחה מרמז עגנון על טכניקה מעין זו כשהוא שם את הדברים בפיו של נטע המתקשה לספר את סיפורו: "אלא שאיני יודע כמה לפתוח תחילה, שאם אפתח - ואם אפתח ב-- אלא אספר תחילה מפני מה עמד אבי לגרש את אמי ומתוך כך שומע הוא שאבא ואמא נשואים היו זה לזה."⁸³

קומביניציה לשונית קרובה לאלה ועם זאת מתוחכמת יותר היא זו שאקרא לה הקפזה; עקיפה; או הסטה מן הפוקוס. כוונתו לתכסיס לשוני בעזרתו פותר עגנון בעיות מבניות מובהקות (רהיטות, דיסקפוזיציה; זמן, ועל הכל אפוף ומיתון מזגה של היצירה). בעזרתו משיג עגנון קומפקטיות, פונקציונליות ועל הכל עקיפתם והבלעתם של מעמדים דרמטיים מכריעים ביצירה, עליהם מדווח הוא לקוראיו כשהם מודחקים אל חלקו הטפל של המשפט בחזקת דיעבד וכשהוא מפקיע אותם מכלל התרחשויות דינמיות ומציע אותם כסיטואציות קבועות המתיחסות התיחסות אנאלוגית אל גופה הדינמי של העלילה בעזרת "כבר" "שוב" או "שוב לא" וכיוצא באלה.⁸⁴

ראה לדוגמא: כ-ך נמסרה לנו העובדה שבלומה עזבה את בית הורביץ:

"הרוצה לראות את בלומה יעמוד ויצפה בלבו של הירושל, שבבית הורוביץ אין רואים אותה"

אף בבית מדרשו הישן גבר אגרופה של צנה. נכנס אתה ואין חומו מקיף אותך. יושב אתה ואין לך קורת רוח מנישבתך. העצים מתמעטים והחולכים וחסך איצו מביא חדשים. זה שלוש ימים שלא בא חנוך לבית המדרש -- היכן חנוך והיכן העצים?⁸⁵

ונתקיים בו מאמר חז"ל איזוה עושה צדקה בכל עת, זה המפרנס אשתו ובניו למחצה ולשליש, כי הלך האיש עירי ובנים לא היו לו⁸⁷ כן נודע לנו באקראי שבלומה לא באה לחתונתו של הרשל, (עובדה משמעותית לגבי המספר), שכן חוזר הוא עליה, ושוב באקראי שלוש פעמים, כשבפוקוס של הסיפור ניצב בציל שטיין ולא הירושל:

כל שעובר על החנות יודע ששמוחה גדולה בביתו (1) של ברוך מאיר וצירל. אבל אותה שעה אין עובדים ושבים מצויים בבור. מי שאינו מוכרח לילך לשאר כל חופות בא לחופתו (1) של הירושל ומינה. יכול היה ברוך מאיר להניח את החנות פתוחה ולהניח משרתיו בחנות, אלא שוימנם לנשואי בנו --- גיצל מלובוש במיטב בגדיו. אבל הוא אינו שמה כל צרכו, מפני בלומה שציפה לראותה ואינה נראית.⁸⁸

שימוש משועשע ב"הקפה" מזומן לנו במשפטי הפתיחה של המובאה שלפנינו (כל שעובר -- אבל אותה שעה אין עובדים). למתכונת כזאת שיש בה מעבר קומי מן הכלל אל הפרט על דרך פרוקה של שגרת לשון נזקק הוא גם בדרגאות הבאות: "שאלתי אותו, היכן המשטרה, ענה

החנות צרה וארוכה, אם יעמדו שם שלשה ארבעה נדמה שהחנות מלאה לקוחות, אבל אין לך שעה שאין שם יותר מחמשה שעות: 90

ביתר כובד ראש, אם כי לא כלי הומור, מדבר עגנון מפורשות על הודקקותן ל"הקפה":

"ולא פתחתי מיד בסיפור המעשה, אלא הקפתי את המעשה במעשה, עד שהגעתי לאותו מעשה--": 91

ואם כי אין הדברים הבאים מכוונים ישירות לענין שלפנינו, הרי בכל זאת מענין לתת לעיהם את הדעת:

"-- ואילו אני שאיני מסתכל בנפש אדם מחמת דרך ארץ שיש בי בפני כל אדם ואם אני מסתכל מסתכל אני בדברים שלכאורה אינם מגופו של האדם אלא מן המקיפים את האדם, דוקא כי בחור להראות לי את נפשו של האדם...": 92

לסיים אעיר כי עגנון ער לעובדה כי המיליות הן מסימניה של סגירות בתוך אשליה מציאות מתוחמת ומצומצמת, של תגות בארעאי ובחולף. בשל כך מתלחה להן לא אחת בטקסט העגנוני (אוניברסיטת חיפה)

1. שירה, עמ' 228; ראה דברים דומים מאוד גם ב"עצמי אל עצמי" עמ' 74.
2. שירה, עמ' 199 ראה גם דברים על מילונאות - עד הנה קכ"א; על דקדוק - אורח נטה ללון, 228; הכנסת כלה, עמ' ס"ה.
3. מעצמי אל עצמי, 385.
4. המשל והגמשל, עיר ומלוואה, עמ' 437. לסוגית "הענין" ו"הלשון" ראה מעצמי אל עצמי, עמ' 25; וראה גם בחנותו של מר לובלין, עמ' 26.
5. בחנותו של מר לובלין, עמ' 120; ראה גם שאלותיו של האכסנאי הטרדן, הכנסת כלה, קכ"ב.
6. עגנון עצמו מונה: " - וכן כל מלו - הקשור, מלות היחס, הטעם והענין", מעצמי אל עצמי, הערה, עמ' 385.
7. ראה גם: מחמת חבתה של זקרה נקח לבו מועד ונקרא, ותוך כדי קריאה נתקן קצת את הלשון ובעלים עין מן הכתיב ונשמיט אכין ורקין גמין ואבלים ואולמים "אמנמים וההמים וההוראים וכיים ושאר מלים יחידות שאין צורך בהן" - שירה, עמ' 299.
8. בעקבות הערותיו של פרויד ב"פשר

מעין נופך אירוני ספקני הצבעתי עליו משהו כהקשר עם הגבוב שהוא מגלב בעזרת המילית החוזרת. ניתן גם להוסיף על כך את הדוגמא הבאה שיש בה כדי להצביע על יחסיותו של המיליות על תלותו בזוית-ראיה ובמדה ריחוק או קרוב לדברים:

"-- כל הימים היתה (בלומה) דרה אצל הורביץ, פתאום נטלה מטלטליה ויצתה: 93 גם כך אפשר לספר באחת את ספורה של בלומה...

רק סמוך ל"ראש הוואו" "לאחר הסעודה" ניתן להתרומם מעל כל החלוקות וההבחנות הפרטיות שכן:

"צירפתי את כל המעשים שנקשרים קצתם אל קצתם ומתחברים כאחד ואחד מתבאר באחד ואחד מחובר וכל קושיא בלא מהיצה ולא חציצה וכל שאלה וכל קושיא וכל תמיהה וכל טענה כולן מסתלקות מאליהן קודם שנאחזות בגרון ובאות לידי הרכבה ומתמלמות. וכל הסיבות מבטלות עצמן מאליהן ונעלמות מאליהן ונשכחות תוך כדי עילוף ואינו נזכרות עוד...": 94

"שמחברים הם המעשים אחד באחד ואין סיבה שאין סיבה אחרת אחריה, עד שבסוף הן מבטלות עצמן ונעלמות בתוך עצמן מפני הסיבה האחרונה שהיא הסיבה הראשונה...": 95

"החלומות" כאשר לדרך השתקפותן של המיליות בחלום, מענין לתת את הדעת על הפונקציה של המיליות ב"ספר המעשים" (ראה בהקשר זה שימוש שעשה בכך ש. זנדבנק במאמרו "על מבנה הפאראדוקס אצל אפיקא, הספרות א' 1). ומאידך מענין להתבונן מקרוב בפונקציה של המיליות בסיפורי היראים של עגנון שם נזקק הוא לסטיליציזם.

לא כאן המקום, כמובן, לעמוד על התפקיד המרכזי של ה"קול" בעולמו וביצירתו של עגנון. נזכיר רק כי הקול וחתך-הדיבור הם מרכיבים חשובים בעיצוב הדמויות של עגנון (ראה לדוגמא - דבורו של העגלון ב"משה מבקש", האש והעצים ס"א דרך דבורו של מר לובלין, שם 150; של הרב ב"אורח נטה ללון", 158; של רפאל אריה, שם 252; של וולטרפרד - שירה, 478 ועל הכל - של הרבסט - שם 124, 205, 335).

הדום וכסא, לפנים מן החומה, 197. דוגמא מאלפת יותר ראה: "ובשעת ישיבתו היה (הרבסט) מהרהר, היום אראה

אותה, ודאי אראה אותה, מיד אראה אותה, בעוד שעה קטנה אראה אותה, אין ספק, שאראה אותה, כבר שומע אני את קול רגליה". שירה, 375 קרשצ'נדו מעין זה ראה גם "פנים אחרות", על כפות המבעול תס"ו - תס"ז. קרשצ'נדו בעזרת תארי - פועל ראה הכנסת-כלה, תט"ז.

השנה את ההסלמה תפילתו של חמדת אצל חמדת, סמוך ונראה, 76. כנגד זאת מעניין להתבונן בדוגמא הבאה שיש בה ויתור על אמצעי העצמה היצוניים "הוא סיפר ואני שמעתי, הוא סיפר ואני שמעתי. ישבנו עד לאחר חצות לילה, הוא סיפר ואני שמעתי" - בחנותו של מר לובלין, 114.

11. בחנותו של מר לובלין, 138.
12. שירה, 368; ראה גם "שנעימה חדשה מתנעמת מקולו, נעימה של איש שדבריו מאורשים", שם 334.

13. ראה לדוגמא סיפור פשוט על כפות המבעול, קי"ב. ראה גם "ו..... ו....." שירה 14. אורח נטה ללון, 100.
15. עד הנה, קכ"א.
16. בחנותו של מר לובלין, 85.

כאן מקום להזכיר כי לא אחת נזקק עגנון למילית כמושג פילוסופי: ראה לדוגמא "סיפור של אין" - ספר תכלית המעשים, האש והעצים, ר"כ: "והחכמה מאינן מצא" (כמשפט חזיוני) - שם, קצ"ה; "מאין ולאין" - שם; "לא באתי להשיב אל שאלה לאן, אבל לפרקים עונה אני על שאלת מאין באה" - שירה, 118 וראה גם - "פעמים הרבה הזכרתי את ניי וליא הזכרתי את מעשיו, או שסיפרתי עליו ברפרוף, עד שנדמה כמין צורה שמרפרפת בין אין לאין" - שירה, 224 וענין לכאן ה-"גם ליי" בו מסתכמת תורת-האדם שקנה התוכי - כיסוי הדם, לפנים מן החומה, 56.

17. ספר תכלית המעשים, האש והעצים, רכ"ג. ראה גם: "ידיעותיו של מה בכך, אבל קולו מוסיף לתן חשיבות יתירה" - אורח נטה ללון, 317.
וראה: "כרונה היתה בדבריו שמץ רעיון לא היה בהם. אבל הקול היה הולך ומלחב ומשלחב. --" - שירה, 387.

18. ראה גם אל עצמי, 146; לענין מלים וניגון מלאכה, 237, ראה גם חזרה על "כל שכן" בהמשך העמוד.
19. ראה המתכונת המשועשעת של צורות הריבוי "מחמת כל המחמתים" - בחנותו של מר לובלין, 131. מסיבות הסיבות, פת שלמה, סמוך ונראה, 149.
20. הכנסת כלה, רס"א

בלא הורדת דמעות" - כד הנה, מ"ב וענין לכאן גם: "בעיני אני זוהי אומנות גודלה שאדם עושה דבר שמה וקולו עצב, דבר עצב וקולו שמה לילה מן הלילות, עד הנה רי"ד וראה גם דרך דבורו של הרבסט: "אף היה נזהר בהרצאותיו מלהפתיע את שומעיו בחידושים המפתיעים ולא היה מדגיש שום מלה" - שירה, 335.

20. ראה מאמרי "עגנון בעקבות עגנון", מולד, פברואר 72, כרך ד' כ"ז הוברת 23 (233).

21. לאחר הסעודה, לפנים מן החומה, 261-260.

22. אורח נטה ללון, 358.
23. המשל והגמשל, עיר ומלוואה, 414.

24. כיסוי הדם, לפנים מן החומה, 56.
ראה גם ענין הפיוניגומיה של השאלה - לפנים מן החומה 10: בחנותו של מר לובלין, 186.

25. הכנסת כלה, ט'
26. בחנותו של מר לובלין, 138

27. שירה 474; ראה גם שיחתו המשועשעת של הרבסט עם הזקנה הדיבורי יידיש כשהוא משתדל "לשוות דיבורו לדרך דיבורה שלה, הן לגבי יידיש והן לגבי סגנון" - שם, 503

28. שירה, 380
29. הכנסת כלה, קכ"ח

30. ראה דבורו של ה. גולומב על תפקיד ה"כאילור" אצל עגנון - הדיבור המשולב, הספרות א' 2

31. לענין ה-"אור" ראה הערתו של ג. שקד, אומנות הסיפור של עגנון, עמ' 251

32. סיפור פשוט על כפות המבעול ס"ה שם, קפ"א

33. מעצמי אל עצמי, 390
34. לפנים מן החומה, 6

35. סיפור פשוט, על כפות המבעול, קנ"א
36. תמול לשלום, 353

37. ראה לענין זה - י. מנצור, עיונים בלשונו של עגנון, עמ' 38

38. בחנותו של מר לובלין, 27
39. ספר תכלית המעשים, האש והעצים, קע"ו. ראה גם שורות הסיום של העמוד.

40. שירה, 237, ראה גם חזרה על "כל שכן" בהמשך העמוד.
ראה המתכונת המשועשעת של צורות הריבוי "מחמת כל המחמתים" - בחנותו של מר לובלין, 131. מסיבות הסיבות, פת שלמה, סמוך ונראה, 149.
41. הכנסת כלה, רס"א

דוגמאות רבות) וסוגרים בכך את היצירה באופן מעגלי (סיפור פשוט!) אלה גם סיפור פשוט, על כפות המבעול, צ"ו .85
 אורח נטה ללון, 154 .86
 בדרך מעין זו גם מתודעים אנו אל השכול של מיטל - עד הנה צ"ד, צ"ט .87
 והיה העקוב למישור, אלו ואלו, ס"א .88
 סיפור פשוט, על כפות המבעול, קב"א. ראה גם ר"ס, קפ"ט שם.
 .89 עד הנה, כ"ה
 .90 סיפור פשוט, על כפות המבעול, קל"ג
 .91 בחנתו של מר לובלין, 174
 .92 שם, 40
 .93 סיפור פשוט, על כפות המבעול, צ"ו
 .94 לאחר הסעודה, לפני מן החומה, 268
 .95 שם 269
 (אוביבסיטת חיפה)

78. ראה לדוגמא הכנסת כלה קכ"ד; לפני מן החומה 5; ראה גם "מקצת משהו" "מקצת מן המקצת" וכדומה.
 79. לפי הצער השכר, האש והעצים, ח'
 80. עד הנה פ"ח - פ"ט
 81. סיפור פשוט, על כפות המבעול, רמ"ו
 82. מחמת המציק, הכנסת כלה, קל"ח; מעבר דומה ראה גם "אבל לא כל השעות מבקשים לשתוק", סיפור פשוט, על כפות המבעול, צ"ב
 83. הכנסת כלה קצ"ז
 84. ראה לדוגמא המשת הפרקים המסיימים את "סיפור פשוט" העומדים בסימן מיליות אלו (שוב אינו משהו אשה לחברתה" - רמ"ט; שוב אין צירל מזרותו כל יום שיטייל" - שם; "שוב אין סופיה מתלקשת עם מינה" - רנ"ה ועוד

56. סיפור פשוט, על כפות המבעול, קצ"ו
 57. אורח נטה ללון, 143
 58. פרנהיים, עד הנה, של"ג; ראה גם סיפור פשוט קע"ב
 59. עד הנה ז'
 60. האוטובוס האחרון, סמוך ונראה, 108
 61. שם 109
 62. ראה מאמרו של
 L. Lutwack - Mixed and Uniform Prose Styles in the Novel
 63. בקובץ הנ"ל - The Theory of the Novel, שבכריכת P. Stevick
 64. דוגמאות מובהקות מזומנות לנו כמובן ב"הכנסת כלה" וב"בחנתו של מר לובלין".
 65. המשל והנמשל, יד ומלואה, 411
 66. אורח נטה ללון, 91
 67. מעצמי אל עצמי, 186
 68. האש והעצים, ט'
 69. ראה "בחנתו של מר לובלין", 79
 70. גבעת החול, על כפות המבעול, שב"א
 71. זיירה, 303
 72. ראה מאמרי "ספר המפתחות ליצירת עגנון" - משא, ער"ה תשל"ו, 28.7.75 ו"עגנון עם עצמי" - משא, 13.8.76; לענין התפיסה הכוללית ראה דבריו של המספר אל יאקוב ווינורוצל באשר לנקודותיהם להן נזקק הפיסוק של התנ"ך:
 "אומות העולם בספריהם מטילים שתי נקודות שכאלו לפני כל דיבור שאדם אומר לחברו, אנחנו בספרי קדשנו מטילים שתי נקודות שכאלו בסוף כל פסוק, שאילו זכינו יודעים היינו את כל התורה כולה מפסוק אחר" - בחנתו של מר לובלין, 70 לא דבר ריק הוא אם כך, שתי הנקודות "המוטלות" בסיום "אורח נטה ללון"
 73. הכנסת כלה, של"ד
 ראה גם: "בכל שיחותיו (של רבי חיים) לא הזכיר אדם לא לטובה ולא לרעה. זה אחד מן הדברים שהתמיהני בהם רבי חיים, שלא צירף אדם למאורעותיו אלא היה פותח כל שיחה ואומר המסבב הסיבות סיבב ברחמי" - אורח נטה ללון, 402.
 74. עד הנה, קכ"ד
 75. לפני מן החומה, 17; ענין לכאן הוא אולי הצורך להכריז על הסיום בנוסח "סיימתי את הסיפור הנכבד המשל והנמשל" - שם עיר ומלואה 438
 76. עד הנה י"ח
 77. בחנתו של מר לובלין, 196

42. שירה 132
 43. דברים חשובים בענין זה ראה 'מעצמי אל עצמי', וראה שירה 355
 44. המשל והנמשל, עיר ומלואה, 412
 45. ספר תכלית המעשים, האש והעצים, רט"ז
 46. קורות בתינו, האש והעצים, מ"ז
 47. בהקדמה השניה ל"ימים נוראים" מעיד עגנון בעצמו: "לא ולא הוספתי משלי אלא כאומן שנותנים לו משי לעשות מלבוש והוא מוסיף חוטים משלר" - ראה גם מעצמי אל עצמי, 449
 48. גם תמונה זו שאובה מעגנון. ראה לדוגמא: "כך יושבת מריט הצנועה ומשחלת חוט אחר חוט והוט של חסד גומשך והולך" - "אגדת הסופר, אלו ואלו, קל"ד; - תמונה אנאלוגית למעשיו של רפאל ש"מקשר מדת לילה כמדת יום" - שם קל"ב
 וראה: "רחל בתו הקטנה של בעל המלון יושבת ותופרת, משחילה חוט לתוך חזירה של מחט, או נוטלת קצהו של חוט בשפתיה. ואני מסתכל במעשיה כאילו היא גומלת חסד לעיני" - אורח נטה ללון 73 - "עמד החייט והשחיל חוט אחר חוט והאשה לשה בצק רובי יודיל תיקן את הלילה בשירים ובככיות" - הכנסת כלה, רט"ד
 49. ספר תכלית המעשים, האש והעצים, קמ"ב-קמ"ג
 50. סיפור פשוט, על כפות המבעול, ס"א; השוה "אף צירל" עמ' ע"ג שורה 12. שים לב לסדר המהופך של הצגת הגיבורים ביחסם אל בלומה שיש בו כדי לסגור סגירה ריאליסטית את פרקי האקספוזיציה. "בלילי חמישל בזמן שארון הספרים פתוח -- שואל לו הירשל שלושה ספרים, -- ובלילי שבתות של חורף לאחר הסעודה -- יושב הירשל קורא -- אף בחדרה של בלומה נר דלוק ואף היא יושבת וקוראת --" (שם ס"ח). בהמשך הפך עגנון תמונה זו תחליף להגד ישרי כשבא לתאר את ניתוקו של הקשר:
 "ובלילי חמישי שארון הספרים פתוח -- שואל הירשל כדרכו שלושה ספרים. אבל אינו קורא בהם. -- ברם חדרה של בלומה אינו מאיר --" שם, קפ"ב.
 51. שם קל"ג
 52. בחנתו של מר לובלין, 72
 53. לבית אבא, סמוך ונראה, 104
 54. פי שנים, סמוך ונראה, 139
 55. פת שלימה, סמוך ונראה, 155